

דף ג

ר' אחא בריה דרב איקא אמר: מדאורייתא חד נמי כשר, שנאמר בעדק תשפט עמיתך... — הרא"ש כתב שלפי רב אחא בריה דרב איקא, מן התורה כשר דיין אחד בהודאות והלואות אפילו אינו סמוך. ואולם יש שכתבו בדעת כמה ראשונים שגם לרב אחא אינו כשר אלא מומחה, כלומר סמוך, שנטל רשות לדון. (כן כתבו בדעת הרמב"ם, בחזון איש ריש סנהדרין, ובאור שמח סנהדרין ב, י [ור' עוד בדבריו במשך חכמה — תוריע יג, ב ד"ה בת"כ]. וכן האריך בחדושי הגר"ר בענגיס — ח"א מא. ובוה ישבו את קושית האחרונים מסתירת דברי הרמב"ם. וכן כתב הנצי"ב בחדושו כאן בדעת רש"י.

ויש לציין ממש"כ בחדושי הר"ן להדיא ששיטת הרמב"ם ורש"י שאין צריך יחיד סמוך. וכן דעת הרמב"ן הרמ"ה והרשב"א. ואולם לדעת רבנו חננאל (ע' יד רמה) לרב אחא צריך שיהא סמוך, וכמוש"כ האחרונים הנ"ל בדעת הרמב"ם. עוד בישוב דברי הרמב"ם ושיטתו — ע' קצות החשן ג, א; שו"ת אבני נור חו"מ א; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א מ; מ; חדושי הגר"ט סנהדרין קצה; הגהות ר' יוסף חנינא ליפא מייזליש שבסוף המסכת; קונטרס 'חיי ראובן' — סנהדרי גדולה, כרך ח. ובנתיחה"מ (ג, א) כתב כשיטת האחרונים הנ"ל בדעת הרמב"ם, אלא שהוא פרש שהרמב"ם פסק בזה דלא כרב אחא, דלרב אחא סגי באחד הדיוט.

ואף על פי שמהתורה צריך אחד סמוך, הפקיעו חכמים דין 'סמוכין' בהודאות והלואות מכל וכל, ולכן אף בדיעבד שדנו שני הדיוטות — דיניהם דין.

ומה שאמרו 'אלא משום יושבי קרנות' הוא נתינת טעם לכך שלאחר שהקלו חכמים שאין צריך 'סמוך', מה טעם הצריכו שלשה יותר מדין תורה? — על כך אמרו גזרה משום יושבי קרנות (הזו"א שם).

א. רבנו חננאל פרש 'יושבי קרנות' — יושבי קצות הארץ, במדינות מרוחקות, שאין שם סמוכין. ונראה שכן פרש הרמב"ם. וכנראה לא גרסו 'כל שכן דנפשי יושבי קרנות' (אור שמח סנהדרין ב, י. ואפשר שגם כוונת רבנו חננאל כפירוש הרג"ל ב'יושבי קרנות' אלא שהוסיף טעם משום מקומות רחוקים. וא"צ לשנות הגירסה).

ב. עוד בשיטת הראשונים בענין זה ובבאר 'שליחותיהו קעבדינן' (ב"ק פד) — ע' בחדושי הנצי"ב והר צבי כאן; אמרי בינה — חו"מ א; חדושי הגר"ט — קצה; שו"ת שבט הלוי ח"ו רכו.

'איכא ביניהו דאמר שמואל שנים שדנו דיניהן דין אלא שנקראו בית דין חצוף' — הוא הדין אפילו אחד שדן, כמבואר בסוגיא שאין חילוק בין אחד לשנים. וזה שנקט שמואל 'שנים' — להשמיענו שאפילו שנים נקראים 'ב"ד חצוף' (תוס' ה: שו"ת הרא"ש קח, טו).

היה מקום ליישב ששמואל מחדש שאפילו ב"ד שקול דינו דין, דהוה אמינא דגרע מאחד שדן [וכסברא זו איתא בשער משפט יח, א. ע"ש]. אך לא מסתבר לראשונים לומר כן, שהרי אילו היה 'שקול' פסול, על כרחך ילפינן לה מקרא 'לנטות' — עשה ב"ד נוטה (כדלהלן), ואם כן הלא גם באחד אין שייכת הכרעה והטיה.

וכן מוכח ממה שהקשו לעיל והאמר רבי אבהו שנים שדנו אין דיניהם דין, ומאי פריך הלא י"ל ששנים פסולים אבל אחד כשר — אלא מוכח שפשוט לגמרא שזה אי אפשר. ויש לדחות שמכך שנקט ר' אבהו 'שנים שדנו' ולא ארבעה או ששה, מוכח שטעמו משום חסרון שלשה ולא משום ב"ד שקול.

'בית דין חצוף' — רש"י פרש שעברו על תקנת חכמים. ויש מפרשים שלכך נקרא חצוף, לפי שבשלשה אין הכרח שיוודע מי מבין הדיונים חייבוהו, אבל בשני דיונים הלא מכיר ויודע בהם שחייבוהו, ולכן נקראים 'ב"ד חצוף' שאינם חשים לדבר.

(פירוש זה מובא בר"ן להלן ה: והקשה עליו מדברי הגמרא שם. וע"ע בחדושי הנצי"ב כאן ושם ולהלן ו. ונראה שגם לפירוש

זה, אפילו דינים שאין ענינם שפיטה בין איש לרעהו, לחייב את זה ולזכות את חברו, אלא ב"ד לצורך קבלת עדות גרידא וכד' — הוי 'חצוף' בשנים, כדמשמע להלן ל'. לענין כתיבת שטר אודיתא 'ודילמא ב"ד חצוף הוא דאמר שמואל... — הגם שאין שייכת אותה חוצפה. שכן תקנו חכמים לעולם להצריך שלשה ולא פלוג, והטעם הנ"ל אינו אלא לבאר כינוי זה שכינום חכמים, אבל עיקר ההקפדה הוא על שעברו על דברי חכמים).

'לרבא לית ליה דשמואל, לרב אחא בריה דרב איקא אית ליה דשמואל' — יש לפרש שרבא ודאי לית ליה דשמואל כיון שצריכים שלשה מן התורה, אבל לרב אחא בריה דרב איקא יש מקום לשיטת שמואל, אך גם לדעתו אפשר שחכמים תקנו שלשה אף לעיכובא. ואכן כך היא שיטת הרמב"ם, שפסק כרב אחא ואעפ"כ פסק כרבי אבהו ששנים שדנו אין דיניהם דין (עפ"י כסף משנה סנהדרין ב, י — מהרשב"א (ע' בשו"ת ח"ו קעז). וכיו"ב בחדושי הר"ן).

יש לדייק קצת כפירוש זה, מכך שהוצרכו להזכיר דברי שמואל ולא היה די בדברי רבי אבהו שכבר הובאו לעיל, והיה יותר פשוט לומר 'רבא אית ליה דר' אבהו, ורב אחא לית ליה' — אלא שאו היה במשמע שרב אחא ודאי חולק על ר' אבהו, דבר שאינו נכון להרמב"ם, לכך הביאו דברי שמואל ואמרו שרבא ודאי לית ליה לשמואל, אבל רב אחא 'אית ליה' כלומר אפשרי דינו של שמואל.

וכבר נחלקו הגאונים והראשונים האם הלכה כשמואל או כר' אבהו. וע' רמב"ן (בפרק זה בורר) שפסק דלא כרב אחא בריה דרב איקא. וע' בשו"ת הרא"ש קח, טו; ש"ך וסמ"ע חו"מ ג.

(ע"ב) 'ור' יאשיה לית ליה ב"ד נוטה, והתניא רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר...' —

מלבד חילוקי הדרשות, אפשר שגם נפקא מינה להלכה — כשישבו ארבעה או ששה הדיוטות לדון; לר' אליעזר שצריך מן התורה בית דין נוטה, יש לומר כשתקנו חכמים שלשה הדיוטות, לא הכשירו אלא כשאינם שקולים, אבל ארבעה הדיוטות אינם כשרים. אך לר' יאשיה לא מצינו מעיקר הדין להצריך 'נוטה', ולדעתו י"ל שכשר. וכן דייק בספר שער משפט (יה, א) בלשון רש"י (בד"ה ר' יאשיה).

והוסיף בשער משפט' שלפי רב אחא בריה דרב איקא (וכן פסק הרמב"ם) שמן התורה יחיד כשר, וזה שהצריכו שלשה, משום שאי אפשר שאין בהם אחד דגמיר — לפי זה ארבעה או ששה יהיו כשרים. ובספר נחל יצחק (חו"מ ג) כתב שאפילו לרב אחא ברד"א פסול. (ומפשט לשון הרמב"ם (ב, ג) משמע לכאורה שבית דין של עשרה כשר. אך כבר כתבו האחרונים דלא דוקא הוא).

ואולם בגולות וחבלות שצריך שלשה מדאורייתא, ולרבי יונתן המקור הוא מכך שאין ב"ד שקול, אף בדיעבד אין להכשיר ב"ד שקול. וכן הוכיח בספר שער המלך ממה שהקשו לר' יאשיה למה לי ג' קראי הלא אין ב"ד שקול. וע' ע' בקהלות יעקב (ג) שנו"נ בראיתו.

ומכל מקום שני מומחים לרבים דיניהם דין לדברי הכל, שהרי אמרו (ה) 'זאם היה מומחה לרבים דן אפילו יחידי' (כן כתב החזו"א טו, ב).

'אם כן, נימא קרא ונקרב בעל הבית אל השופט... ורבי יונתן, לישנא דעלמא נקט, כדאמרי אינשי: מאן דאית ליה דינא ליקרב לגבי דיינא' — כתבו המפרשים [בבאור דברי רש"י], שגם 'שופט' במשמע אדם מסויים שהוא סמוך לדון, (כמו 'שפטים ושוטרים', 'ודרשו השפטים היטב' ועוד), אלא שאינו קבוע בעיר ורגיל לדון בדוקא, ואילו 'אלהים' משמע רגיל וקבוע. [ונדכתיב אלהים לא תקלל והלא אסור בכל אדם (כדאיתא במכילתא ועוד) — אלא לפי שרגילים לקללו הזהיר עליו הכתוב בפרוש. הרי שהוא הרגיל

לדון], וכדאמרי אינשי, מי שיש לו דין, ילך אל הדיין הרגיל ולא אצל זה שאין לו נסיון ומומחיות (עפ"י הנצי"ב ועוד. ורבנו יונה גרס 'נימא קרא ונקרב בעל הבית אל המשפט').

'אימור דשמעת ליה לרבי יהודה, בסנהדרי גדולה דכתיבי קראי, בשאר בי דינא מי שמעת ליה' — ואם תאמר, אף על פי שכתוב בקרא 'שבעים', נאמר 'אין ב"ד שקול' — הוסף עליהם עוד אחד' כדרך שאתה אומר בסנהדרי קטנה ובדיני ממונות? יש לומר שאינו דומה, כי שם מפורש בכתוב 'שבעים' ואין לך להוסיף על הכתוב, לא כן בשאר דרשות שאינן מפורשות (חדושי הר"ן. וכ"מ בר"ח. וכ"כ מהר"ף שיף. וכיו"ב כתבו הרשב"א והריטב"א במגילה כג: לענין 'הקרקעות תשעה וכהן', ע"ש. וע"ע בחדושי רבנו יונה כאן).

'אבל בדיני ממונות לא?! אלא הא דתנן שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב — זכאי... נימא דלא כרבי יאשיהו...' — יש לפרש הקושיא, משום שהעמדת לר' יאשיהו קרא דאחרי רבים להטות בדיני נפשות ולא בדיני ממונות, אם כן אין לנו מקור לכך שהולכים אחר רוב דיינים בדיני ממונות. (אבל מרש"י נראה שמפרש באופן אחר. וצ"ע).

'זמה דיני נפשות דחמירי אמר רחמנא זיל בתר רובא, דיני ממונות לא כל שכן' — ואם תאמר, הואיל והליכה אחר רוב דיינים בממונות למדת מדיני נפשות, דיו לבא מן הדין להיות כנדון, ואין לך לילך אחר הרוב לחייב אלא בהטיה של שנים, כמו חיוב של דיני נפשות? — לא קשה, שאין לחלק בין אחד לשנים אלא בדיני נפשות שיש שם זכות או חובה, אבל בדיני ממונות, הכרעה של חובה לזה היא זכות לשכנגדו, הלכך אין לך ללמוד מדין החובה שבדיני נפשות. ומאחר שלמדנו שיש לילך אחר הכרעת הרוב, ממילא אין לנו אלא רוב של אחד (חדושי הר"ן; מהר"ם שיף. וע"ע בחדושי מהר"ם שיק).

— בכאור דברי התוס' כאן ובמסכת ב"ק (כז:): — ע' במצוין ביוסף דעת בב"ק שם.

'דיני ממונות בשלשה. רבי אומר בחמשה' — וסתם משנתנו דלא כרבי. ומצינו כיו"ב כמה וכמה סתמי משניות שרבי סתמן דלא כשיטתו הפרטית. ע' במצוין בקדושין סג.

'מגדף בה רבי' (למש"כ הר"ש מקינון דהיינו רב אבהו שבסוף אמוראי בבל ואינו האמורא הארצישראלית תלמיד רבי יוחנן, צ"ל: **(רב) אבהו'** — פרושו הגאונים לשון 'מגדף' — מראה תמיהה בידו, וכמו 'מגדף את הקערה' (ע' כריתות ז:)) — שגודף בפתו מהנמצא בקערה (אוצר הגאונים; 'הערוד' ערך 'גדף' בשם רב שרירא גאון. וע' רש"י בכריתות שם. ואפשר שהוא לשון דחייה מוחלטת, כגון המקנה את הקערה ולא משייר בה כלום).

'אלא היינו טעמא דרבי...' — ומה שאמר בבבלייתא 'כדי שיגמר הדין בשלשה' אינו עיקר הטעם אלא כעין טעמא דקרא. ומצינו כעין זה הרבה. עתוס' סוכה כד. ד"ה רבי; תוס' גטין יד. ד"ה ומר (ובציונים שבגליון); זבחים נא ושם סט: בשפת אמת; תוס' ערכין כח: ד"ה כמאן [שלדבריהם הטעם שנקט התנא 'שהחרמין שלהם' אינו עיקר. וע"ש בתפא"י]; מהרש"א א סוף עירובין, מהסמ"ג; רש"ש סוכה נו. ור"ה כא: וע"ע במצוין ביוסף דעת להלן נב; הגיגה ח וכתובות פד.

דף ד

'אמר רבי יצחק... אמר רבי יוחנן: רבי ורבי יהודה בן רועץ... כולוהו סבירא להו...' — כן דרכו של רבי יוחנן בכמה מקומות, להעמיד חכמים בשיטה אחת. ראה ציוני המקומות ביוסף דעת בבא מציעא מז:

על לשון ר"ל **'אם למקרא / למסורת' ולא 'אב'** — ע' במובא בקדושין יח.

'מנין לרביעית דם משני מתים שמטמא באהל, שנאמר על כל נפש מת לא יבא — שתי נפשות ושיעור אחד' — כל האותיות של סופי התיבות שבפסוק זה — כפולות (על כל נפשות מת לא יבא) — רמז לדם הבא משני מתים (בעל הטורים — אמור).

'קרנות קרנות קרנת... (ובע"ב) לטטפת לטטפת לטוטפות' — יעויין ברש"י ובתוס' ובהגהות שבצדי הגליון, שישנן כמה חילוקי נוסחאות בין ספרי תורה שבידנו לאלו המוזכרים בש"ס (וע"ע בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן — רלה; שו"ת הרא"ש ג, ז; שו"ת מהר"ם חלאוה קמד. וראה במצוין בגליון הש"ס שבת נה: הפלאה שבערכין — ערך מאה; מרגליות הים — כאן; מאור ישראל — שבת נה: וכעין זה להלן כ. קג. — בנביאים).

ובספר מנחת חינוך (תרי"ג, ג) מובא שזה שאמרו (בקדושין ל) אין אנו בקיאים בחסרות ויתרות — היינו רק בדברים שאין בהם הפרש וחילוק להלכה [כגון 'אחרן' — חסר או מלא], וחילוקים אלו אינם פוסלים את הספר או את התפלין (כן היא דעת המנ"ח. וכבר העירו שבראשונים מפורש הדבר להפך — ע' בהקדמת הרמב"ן לפירוש התורה ובקריית ספר למאירי ועוד), אבל חסרות ויתרות שיוצאת מהן נפקותא הלכתית, כגון 'סכת — סוכות' כמבואר בסוגיא — באלו ודאי אנו בקיאים [ודלא כדעת ה'שאגת אריה'].

וכבר הרגיש שם ממחלוקת הראשונים שבסוגיתנו בענין 'לטוטפות' — לטוטפת! ועוד קשה על דבריו מהמבואר כאן שכתוב קרנות מלא, ואילו במסורת הספרים שבידינו קרנת חסר, והרי דרשו מכך חילוק להלכה. וכיוצא באלו מציינו במקומות נוספים — חילוק בין המוזכר בש"ס לספרים שבידינו — ע' גדה לג. ערכין לב. מנחות לד. ורש"י ואתחנן — הגם שדרשו מכתובים אלו הלכות ודינים. (כן הקשה על המנחת-חינוך בשו"ת שבט הלוי ח"ב קל"ג, ד. וכתב לחלוק על דבריו, וגם נחלק על מה שהכשיר המנ"ח שינויים שאין בהם נפקותות, וכנ"ל. וע"ע: מנחת שי ויקרא ד, לד; אגרות משה יו"ד ח"א קס"ג).

'בחלב אמו — יכול בחלב, אמרת יש אם למקרא' — יש לעיין מדוע המסורת משתמעת חלב יותר מחלב? ואולי יש לומר מפני שחלב אינו משתנה בין נפרד לסמיכות, שלא כחלב, שבסמוך הוא חלב, (ככתוב: חלב צאן אם חלב כרים), ואם כן הצורה הקבועה היא חלב, וזו המשתנה לפי ההקשר — חלב (ערש"ש. ודוחק. ובחדושי הר"ן הביא שיש מפרשים שהדיון לאסור גם חלב בבשר אך לא להוציא את החלב, ואמנם רש"י לא פרש כן).

(ע"ב) 'רבי עקיבא אומר אינו צריך, טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים' — כלומר, המלים הללו בלשונות כתפי ואפריקי, מקורם מלשון הקודש, שכשבלל הקב"ה את הלשונות בדור הפלגה, נטמעו מלים מלשון הקודש בשאר לשונות, וכן נשתכחו מלים רבות בלשה"ק, ור' עקיבא הראה מאותן לשונות איך המלה 'טוטפת' במקורה בלשה"ק, משמעוהו שתיים שתיים (עפ"י של"ה תושבע"פ טו מסכת פסחים, שמא). וכן כתב הרחיד"א בספרו נחל קדומים (ואתחנן יד). וכיוצא בזה מובא מגורי האר"י, שמתוך שנברא